

OSMANLI DEVLETİ'NDE YENİÇERİLERİN TEKAÜDLÜĞÜNE DAİR BAZI BİLGİLER

SOME INFORMATION ABOUT THE RETIREMENT OF JANISSARIES IN THE OTTOMAN EMPIRE

Bülent ÇELİK*

Makale Bilgisi

Başvuru: 3 Ocak 2025

Kabul: 19 Mart 2025

Article Info

Received: January 3, 2025

Accepted: March 19, 2025

Öz

Osmanlı bireyleri için emeklilik kavramı ancak XIX. yüzyılda tanışacakları bir kavramdan ibaretti. Bundan önceki devirlerde yaşayan Osmanlı tebaası için hayat, dâhil oldukları zümre içerisinde üretime katılmak, padişahın buyruklarına uymak ve kendilerinden beklenen çeşitli hizmetleri yerine getirmekten ibaretti. Vergi mükellefi re'âyâ zümresine mensup bir Osmanlı bireyi emeklilik kavramını bilmeden hayatının sonuna kadar fiziksel durumu elverdiği müddetçe çalışır, üretir ve kendisinden beklenen hizmetleri yerine getirirdi. Yeniçeriler için durum biraz daha iyiydi. Yıpratıcı ve tehlikeli mücadelelerin sonunda belli bir yaşa ulaşan yeniçeriler, fiili askerlik hayatlarını sona erdirirken ulufelerin bir kısmı kendilerinde kalmak şartıyla emekli olup farklı işler yapabilmekteydiler. Hatta merkezi yapı bu türden yeniçerileri devletin mali işletmelerinin başına yönetici olarak da atayabilmekteydi. Böylelikle kendilerinden hizmet almaya devam etmekte olan merkezi Osmanlı Devleti, yeniçeri kullarına tecrübeli ve sadık birer bende olarak ayrıcalıklı statülerini koruyup maddi durumlarını daha iyi hale getirme fırsatları sunmaktaydı. Çalışmamız Osmanlı arşiv belgelerine dayanarak bu türden yeniçerilerin durumlarına dair bazı tespitlerde bulunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, devşirme, yeniçeri, emeklilik, ulufe, mukataa

Abstract

For Ottoman individuals, the concept of retirement was a concept they would only encounter in the 19th century. For Ottoman subjects living in previous periods, life was consisted of participating in production within the group they belong, obeying the sultan's orders, and performing various services expected from them. An Ottoman

---

* Doç. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi; İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi; Tarih Bölümü; Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı; bcelik@adu.edu.tr; ORCID: 0000-0002-3882-7877. Aydın-Türkiye.

individual belonging to the taxpayer class of common people would work, produce, and perform the services expected from them until the end of his life as long as his physical condition permitted, without knowing the concept of retirement. The situation was a little better for the Janissaries. Janissaries who reached a certain age, after exhausting and dangerous struggles would end their actual military service, could retire and do different jobs, with the condition that part of their ulufes remain with them. The central structure could even appoint such Janissaries as managers of the state's financial enterprises. Thus, the central Ottoman State, which continued to receive services from them, offered the Janissary servants the opportunity to maintain their privileged status as experienced and loyal servants and to improve their financial situations. Our study aims to make some determinations about the situation of such Janissaries based on Ottoman archive documents.

Keywords: *The Ottoman State, devshirme, Janissary, retirement, ulufe, mukataa*

Giriş

Osmanlı Devleti'nde yaşayan sıradan insanların XIX. yüzyıl'a kadar bugünkü emekliliğe benzetebileceğimiz bir hayat evreleri yoktur. Bu tüm farklı dinlerdeki, tüm farklı zümrelerdeki ve farklı iş kollarındaki insanlar için geçerli bir saptamadır. Hatta bu durum sadece Osmanlı coğrafyasında değil tüm dünyada böyledir. İnsanlar fiziki durumları elverdiği müddetçe üretim hayatının tam da içindedirler. Belki bunun tek istisnası bazı vakıf ve mülk gelirleri sayesinde bir ölçüde emeklilik hayatına benzer dingin bir hayatı sürebilenler; ulemâ ve küttâb zümresi ile padişahın sadık kulları olan devşirme kökenli devlet adamları ve ulufelerinin bir kısmını tekaüd akçesi olarak almaya devam eden kapıkulu ordusunu oluşturan askerlerdir. Çalışmamız ulemâ ve küttâb zümresinin tekaüdlük dönemleri ile ilgili olmayıp sadece içlerinde padişahın seçkin askerleri olan yeniçeri neferlerinin de bulunduğu kapıkulları ile sınırlıdır.

Osmanlı Devleti'nde geçimini sağladığı işten çekilme, artık o işle ilgilenmeme, bir işi istememe demek olan¹ ve sonradan emeklilik, emekli olunan zaman için kullanılan tekaüd terimi, özellikle Padişahın ayrıcalıklı kulları olan devşirme kökenli yöneticiler, kapıkulu süvarileri ve yeniçeriler için kullanılmaktadır. Bilindiği üzere Osmanlı devletinde düzenli olarak sadece Padişahın kapıkulu ordusunu oluşturan kapıkulu süvarileri ve yeniçeriler hazineinden üç ayda bir ulufe denilen ödemelerini alırlar, geri kalan

¹ Mehmet İpşirli, "Tekâüd", *DİA*, C. 40, İstanbul 2011, s. 340. Şemseddin Sami'nin Kâmûs-ı Türkî adlı eserinde tekaüd kelimesi *ihtiyarlık veya bir sakatlık sebebiyle hizmet ve vazifesini terkle, mahsusatının bir kısmıyla istirahat çekilme* olarak verilmiştir. Bk. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1987, s. 424.

hizmetliler ki bunlar paşa dahi olsalar tasarruflarına bırakılmış dirlik gelirlerini toplayarak kendilerinden beklenen hizmetleri ifa etmeye çalışırlardı. Has, zeamet ve timarların gelirlerinde, ki bu gelirler resmi olarak belirlenmiş ve kayıtlı olsalar dahi zamanla değişikliklerin, artış veya azalmaların görülmesi şaşırtıcı değildir. Genel olarak dirlik olarak adlandırılan has, zeamet ve timarların tarımsal üretim artışlarından doğan gelir artışları olabildiği gibi bunun tersi de görülebilmektedir. Oysa ulufeler pek öyle değildir. Yıl içinde üç ayda bir olmak üzere masar, reşen, recec ve lezez isimleriyle ifade edilen dönemlerde ulufe alan yeniçeriler için önemli olan, maaşlarını tam vaktinde ve yüksek vezinli akçeler halinde alabilmektir.

Yeniçeri Birliklerinin Teşekkülü Hakkında Bazı Bilgiler

Padişahın özel askeri birlikleri olan yeniçeriler, acemi oğlanı olarak yeniçeri ortalarına yazıldıkları andan itibaren devletin kendilerine çok para ve zaman ayırdığı birer askere dönüşmektedirler. İlk kez şer'i hukukun hükümdarlara tanımış olduğu beşte birlik paydan savaşa esir düşen savaş esirlerinden oluşturulan bu birlikler sonraları, daha küçük yaştaki gayrimüslim çocukların disiplinli bir askeri eğitim aldıklarında daha sadık ve cesur askerlere dönüşebilecekleri fikriyle daha erken yaştaki gayrimüslim çocukların devşirilmeleriyle oluşturulmuşlardı. Bu ocağın kurulmasında söz sahibi olan Osmanlı devlet adamları muhtemelen şöyle düşünmekteydiler: çok erken yaşlarda ailelerinden alınan henüz olgun bir erkek olmamış bu gençler uzun yıllar boyunca sert bir askeri eğitim alacaklardı. Bu sayede Osmanlı devleti ve Osmanlı hanedanı uğruna her türlü zorluklara, felaketlere ve yokluklara göğüs gerebilecek askerler önemli görevleri arasındaydı. Ocağın ilk kurulduğu yıllarda hedeflenen amaçlar bunlardı. Yeniçeriler temelde Padişahı ve padişah otağını savunmak için yetiştirilmiş köy kökenli askerlerdi. Uzun yıllar boyunca meydan savaşlarında durdukları yer hiç değişmeyecekti: merkezdeki Padişah otağının önü ve çevresi. Hiçbir aklı başında komutan pek çok yıl boyunca emek verilerek eğitilen, giydirilip barındırılan, teçhiz edilen, kısacası zaman ve para harcanan bu seçkin savaşçıları ordusunun en ön safına, düşmanla karşılaşılacak ilk yere yerleştirmezdi. Genellikle otağı ve ordu hazinesini korumakla görevli yeniçeri birliklerinin bir kısmı da kullandıkları ateşli silahlarla düşman birliklerine zayıat vermekle görevliydi. Uzun yıllar boyunca yeniçerilerin bazı ortaları Osmanlı ordusunda ateşli silahlarla donatılmış, bu silahları mahir bir şekilde kullanabilen tek askeri birim olma özelliklerini korudular. Bu özel silahlı birlikler XV. ve XVI. yüzyıllardaki bütün büyük meydan savaşlarında görevlerini layıkıyla yerine getirmiş güçlerdi.

Bir yeniçeri olabilmek için bazı şartlar konulmuştu. Öncelikle Osmanlı Devleti'nin Rumeli coğrafyasında yaşayan Hristiyan bir köylü ailesine

mensup olmak gerekliydi. Osmanlı devşirme memurları ara sıra Anadolu'dan da devşirme toplamış olmalarına rağmen hemen her zaman Rumeli toprakları Osmanlı Devleti'nin geleceğin yeniçerileri olacak, devşirme köylü çocuklarını temin ettikleri başlıca yerd. İkinci olarak köyde yaşamamız gerekiyordu. Özellikle şehirlerde yaşayan Hristiyanlardan şehir hayatına alışkın ve bu yüzden *uyanık* olabileceği endişesiyle devşirme alınmazdı. Ticari hayatın içinde bulunduklarından Yahudiler de bu usulün dışında tutulmuşlardı. Hristiyan ailelerin birden fazla erkek çocuğu olması gerekiyordu. Tek erkek çocukları olan ailelerden devşirme alınmazdı. Yeniçeriler özellikle köy kökenli gençlerden seçilen güçlü, sağlıklı, köy hayatına alışkın çocuk ve gençlerdi. Yeniçeri ordusu; temelde köy hayatının içinden gelen, ancak artık bu hayattan ilişkisi kesilmiş ve bir daha bu hayata dönemeyecek gençlerden oluşan, Avrupa'daki gibi soyluluğa dayanmayan, gelecekte, sahip olacakları her şeyi Osmanlı hanedanının başındaki kişiye yani padişaha borçlu olan bir orduydı. Bu borç bir ömür boyu sadakat istiyordu. Böyle bir durum özellikle yaratılmaktaydı. İçinde doğup büyüdüğü hayattan koparılıp hiç görmediği, bilmediği bir hayata adım atacak olan bu çocuk ve gençler için bu değişim pek çok zorluğu da beraberinde getirmiş olmalıdır.

Kimin devşirme alınıp alınmayacağı konusunda Osmanlı otoritelerinin bazı genel düşünceleri vardı. Örneğin 1606 yılında önceden bu görevde bulunmuş olan bir yeniçerinin kaleme almış olduğu *kavanîn-i yeniçeriyân*'da belirtildiğine göre ailenin tek oğlu devşirme olarak alınamazdı. Çünkü bu çocuk alındığında babasının çiftliğine yardım edemezdi. Tasarruftaki bu emek eksikliği sipahi timarının gelirlerinde bir azalmaya yol açabilirdi. Yine köy kethüdasının oğlu yeniçeri olarak alınmazdı çünkü Osmanlı yetkilileri hem babası hem çocuğun köy halkının en rezilleri olduğunu düşünmekteydiler. Sürüleri güden, çobanlık yapanların oğlunu da devşirmemeleri gerekir çünkü onlar dağda büyüdüklerinden edepsiz olurlardı. Zanaatkâr, ehl-i hıref taifesinin oğulları çekecekleri sıkıntılar karşılığında alacakları düşük ulufeyi yeterli görmeyecekleri, evli olanlar gözü açık oldukları ve evli olmalarından dolayı sultana yeterli ölçüde kulluk yapmayacakları, yetim olanlar gözü aç ve edepsiz oldukları, Türkçe bilenler veya doğuştan sünnetli olanlar Türk olmalarından şüphe duyulacağı, çok uzun ve çok kısa boylular akılsız ve bozguncu oldukları, daha önceden İstanbul'u görüp bilenler ise çok yüz görmüş ve hayâsız olabilecekleri gibi gerekçelerle devşirilmezdi.² Genel

² Abdülkadir Özcan, "Devşirme", *DİA*, C. 9, İstanbul 1994, s. 254-257; Godfrey Goodwin, *Yeniçeriler*, çev. Derin Türkömer, Doğan Kitap, İstanbul 2003, s. 33-37. Gümeç Karamuk devşirme yapılmayan şehirli Hristiyan çocukları için "hanım evladı kentliler" der. Bk. Gümeç Karamuk, "Devşirmelerin Hukuki Durumları Üzerine", *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, İmge Kitabevi, Ankara 2019, s. 565.

olarak yukarıdaki kıstaslara bakıldığında gerçekte, şehirlerde yaşayan Hristiyan ve Yahudi çocukları, köyde büyüyen çocuklar kadar güçlü ve savaşçılık vasıflarına haiz olmadıkları farz edildiği için devşirme olarak istenmiyorlardı. Yine evli olanlar da aileleri nedeniyle padişaha yeteri kadar iyi hizmet edemeyecekleri, ailevi durumlarının savaşçılık vasıflarında bir düşkünlük yaratabileceği endişesi ile istenmiyorlardı.

Osmanlı yönetimi yeniçerilerden tam bir sadakat istemekteydi. Devletin gözünde yeniçeri, fiili askeri hizmeti sona erene kadar hatta bazen sonrasında da Osmanlı ülkesi için hayatını ortaya koyacak, bütün bir ömürlerini buna vakfedecek disiplinli asker demekti. Güçlü ve sağlıklı olmak özellikle önemliydi. Devşirilecek çocukların yaşları ile ilgili bir alt ve üst sınırı bulunmamasına rağmen yine de çok büyük yaşlardaki gençler istenmezdi. Osmanlı otoriteleri ağacın yaşken eğileceğini bilecek kadar görmüş geçirmiş kişilerdi. Devşirme temini ile görevlendirilen Yayabaşı, Turnacıbaşı gibi bazı yüksek rütbeli Yeniçeri Ocağı görevlilerinin ellerinde Rumeli'deki değişik sancaklardan sağlamaları gereken belli bir devşirme sayısı olduğundan üç, dört yaştan pek bir önemi yoktu. Devşirilecek çocuk grupları bu yüzden farklı yaşlarda çocuklardan oluşabiliyordu. Ayrıca bu çocukların başlarında bulunan görevliler de geçmişte aynı yöntemle devşirilmişler, aynı yolculuğu yapmışlardı. Sırbistan, Karadağ, Arnavutluk, Bosna, Hırvatistan, Bulgaristan ve Makedonya gibi coğrafyalar Osmanlı Devleti'nin kendisine kapıkulu ordusu için acemi oğlanı sağladığı başlıca mekânlardı. Yukarıdaki saydığımız coğrafyalardaki köylere gelen devşirme heyetleri köy papazından vaftiz olan çocukların kayıtlı olduğu defteri ister, devşirme olabilecek yaşa gelmiş olan çocukları köy kethüdasının yardımı ile ailelerinden alarak meydanda toplar ve tek tek kontrol edip belirli ölçü ve şartları da gözeterek bir seçim yapardı. Seçilen çocuklar gruplar halinde köylerinden kırmızı renkte kıyafetler giymiş³ ve yaya olarak yola çıkarlardı. Varılacak son nokta Osmanlı başkenti idi.⁴ Bu

³ Kırmızı renkli giysiler bu çocukların hem devşirme olduklarını belirtiyor hem de kaçtıklarında veya kaybolduklarında bulunmalarını kolaylaştırıyordu. Kırmızı gibi dikkat çekici bir renk Yeniçağlarda hemen hemen bütün ordularda -kırmızı urbalı İngiliz askerleri gibi- kullanılmakla birlikte, ateşli silahların atış hızlarının en üst seviyelerine çıktığı I. Dünya Savaşı'ndan itibaren görülmez. Örneğin I. Dünya Savaşı'nın başlarında kırmızı pantolonlu Fransız piyadeleri Maxim makineli tüfeği kullanan Alman makineli tüfekçileri için mükemmel bir hedef oluşturduklarını görünce bu renkten hemen vazgeçtiler. *Gelişim-Hachette Türk ve Dünya Tarihi Ansiklopedisi*, C. 6, çev. Cemal Bali, Erdim Öztokat, Osman Senemoğlu, Gelişim Yayınları, s. 1857.

⁴ Romalılar döneminde 670 mil olarak hesaplanan Belgrad-İstanbul yolunun uzunluğu Osmanlı Devleti'nde 174 saat kaydedilmekle birlikte bu mesafeyi hızlı giden yolcuların 172 saatte, yüklü beygirlerle yolculuk yapanların ise 185 saatte kat ettikleri anlaşılmaktadır. Bu durumda yolculuk süresi zaman ve hız farkıyla 20-31 gün sürebilmekteydi. Konstantin Y. İreçek, *Belgrad İstanbul Askerî Yolu*, çev. Ali Kemal Balkanlı, Ankara 1990, s. 9. Küçük yaştaki çocuklardan ve gençlerden oluşan bir kafilenin bu mesafeyi daha fazla sürede alacağı açıktır.

son varış noktasında bu çocukların Yeniçeri Ocağına mı yoksa Enderun'a mı gidecekleri belirlenirdi. Buradaki ayrımın neye göre yapıldığı konusu ise tam bir muammadır. Genelde söylenen bu ayrımın fiziksel özelliklere ve zekâ durumuna göre yapıldığı şeklindedir. Bu çocuklarla ilgili *en yakışıklı ve akıllıları* Enderun'a alınıyordu gibi ifadeler kaynaklarda rastlanmaktadır.⁵

Anlaşılır ve açık olan şey fiziksel olarak eli yüzü düzgün, yüzünde ve vücudunda yara bere izi olmayan, sağlam ve güçlü çocuk ve gençlerin köylerden devşirildiğidir.⁶ Kaldı ki Osmanlı'da "kıyâfet ilmi" olarak bilinen bu uygulamaya göre bir kimsenin saç, göz, kulak, el ayak vb. gibi bütün fiziki uzuvlarının dış görünüşünden o uzuvların sahibi olan kişilerin ahlaki yapısı ve karakteri hakkında hüküm verilebilirdi.⁷ Ancak zekâ bambaşka bir meseledir. Günümüzdeki gibi insanların zekâ seviyelerini göstermeye yarayan testlerin varlığı, devşirme usulünün uygulandığı dönemlerde bilinmediğine göre bu ayrım nasıl yapılmaktaydı? Burada belki bir tahminde bulunmak gerekiyor. Devşirilen bu çocuklar köylerinden yolculuklarına başladıkları andan, Osmanlı başkentine ulaştıkları ana kadar başlarındaki resmi görevliler tarafından kesinlikle ve dikkatlice izlenmiş olmaları. Gruptaki bütün çocukların kişilik özellikleri ve bu özelliklerin yarattığı toplamın onların grup içindeki konumlarını belirlediğini sanıyorum. Bu yolculuk sırasında karşılaşılan sorun veya problemlere karşı verilen tepkiler lider ruhlu, baskın, cesur ve akıllı olanları diğerlerinden ayırmaktaydı. Bu yolculuk devşirilen bu çocuklar için aslında mütemadiyen bir testti. Bu testte yüksek puan alanlar Enderun'a gidiyorlardı. Osmanlı başkentine geldiklerinde belki de bu çocukların hangilerinin Enderun'a alınacakları, hangilerinin Anadolu'daki Türk ailelerin yanına verilecekleri büyük bir oranda tespit edilmiş durumdaydı.⁸ Enderuna alınanlar uzun bir süre başkentte çeşitli bölüm ve işlerde görev aldıktan sonra taşraya yönetici olarak görevlendirilirlerdi. *Taşra çıkmak* olarak ifade edilen bu durum çok uzun yıllar alabilirdi. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın vermiş olduğu bilgiye göre ise Türk ailelerin yanında hizmette

---

Bu uzun yolculuk süresi 100-200 kişilik bir kafiyeledeki tüm devşirmelerin karakter tahlili için yeterli bir süredir. Köylerinden Osmanlı başkentine yapılan bu yolculuğun aslında onlar için bir sınav olduğunu düşünüyorum.

⁵ Goodwin, 2003, s. 30'da *yapılı ve akıllı* olanların Enderun'a alındığını söyler.

⁶ "...her sürüden göze dokunur eyü oğlanları emr-i hümayun ile iç oğlanlığa intihâb olunub...". Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar Kitab-ı Müstetâb*, TTK, Ankara 1988, s. 5.

⁷ Mehmed Serhan Tayşi, "Kıyâfet İlmi ve Seyyid Lokman Çelebi'nin Kıyâfet Nâmesi", *İslam Medeniyeti Dergisi*, C. 4, S. 38, 1979, s. 91-92.

⁸ Goodwin, 2003, s. 36'da zekânın ölçülmesinde, bu konudaki deneyim ve gözlemin yanı sıra Frenolojik yöntemlerin de uygulandığından bahseder.

kalma süresi en az 3, en çok 8 yıldır.⁹ Marmara bölgesinde ve başkent İstanbul'a yakın coğrafyalarda kurulu, hububat ve oldukça kârlı pirinç üretiminin yapıldığı çiftliklerde çalışan iş gücünü oluşturanlar çoğunlukla bu devşirme acemi oğlanlarıydı. Rumeli'de farklı köylerden toplanan bu gençler, kulluklarının bu ilk aşamasında, İstanbul ve Edirne'de, çok farklı alanlardaki işleri veya Anadolu'da köy kökenli olmaları hasebiyle iyi bildikleri tarımsal üretimi gerçekleştirirlerken, kendilerine yarayacak İslâmi bilgileri ve bulundukları bölgede yaşayan halkın gündelik hayatta konuştuğu dili öğrenmekteydiler. Hayatlarındaki bu dönemin pek de konforlu olmadığını söylemek gerek. Onların Anadolu'da, Türk ailelerin yanında çiftliklerde çalışırken pek de konforlu bir yaşam sürmediklerini gösteren bazı çalışmalar bulunmaktadır.¹⁰

Hristiyan köylerinden devşirilen bu köylü çocukları Anadolu'daki Türk ailelerin yanında ve alışık oldukları çiftlik yaşantısı içinde üretim alanında bir süre daha çalışacaklardı. Çünkü yeniçeri olduktan sonra kendilerini bekleyen zahmetli hayata hazırlanmak önemliydi. Bu hazırlık devresinde yapacakları fiziksel güç isteyen emek yoğun işler onların gelecekteki hayatlarında üstün birer asker olma yolunda fiziksel kondisyonlarını en üst seviyeye çıkaracak aktivitelerdi. Üstelik çoğu önemli mevkilerdeki devlet adamlarının tasarrufunda olan İstanbul'a yakın yerlerdeki bu çiftliklerde yeniçeri adayı olan bu gençler, zaten içinden geldikleri köy yaşantısında ve üretimine kısa süreyle de olsa geri dönüyor ve pek çok üretim biçiminde görev alıyorlardı. Bu zor ve çetin çalışma koşullarında bir süre daha zaman geçiren bir genç, bu sürenin sonunda son kez köy hayatından çıkarak İstanbul'a götürülüyor bu kez önünde çok farklı bir dünya açıldığını görüyor ve zamanla bu yeni hayatın kendisine sunduğu fırsatlarla tanışıyordu. Artık bir acemi oğlanı olarak yeniçeri ortalarından birine kaydedilen bu yeniçeri adayı genç, kariyerinin bu ilk basamağında dahi ocağın kuşatıcılığını ve etkisini görüyor, kendisine sunulan ayrıcalıklı bir hayatın ilk evrelerini tanımaya başlıyordu. Osmanlı hanedanına bağlılık kendisinden beklenen tek şeydi. Bütün hayatını bu amaç doğrultusunda geçirecek olan genç yeniçeri adayı bir daha artık geçmişte bıraktığı ve en küçük bir hatada bu zor ve çileli hayatın içine dönebileceği

⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları I*, TTK, Ankara 1998, s. 37-38. Uzunçarşılı, bu devşirmelerden bazılarının daha sonraları yeniçeri kul kethüdasıyla, İstanbul ağası, turnacı ve yayabaşlarının Kütahya, Afyon, Ankara, Balıkesir ve Muğla mıntıklarındaki zeametlerine gönderildiklerini, oralarda da hizmet gördüklerini yazıyor. Uzunçarşılı, 1998, s. 24.

¹⁰ "...Geldük imdi devşirme Türk üzerine virilen oğlanlar ahvali budur ki ol oğlanlar Türke hidmet idüb ve çiftini sürüb nice yillar sovuk ve ısı çeküb bağırları hûn olub altı yedi yıl mürur itdikden sonra rikâb-ı hümayûna arz olunurdu...". Bk. Yücel, 1998, s. 7. Aynı yerde acemi oğlanlarının çiftçilik dışında hangi alanlarda çalıştıklarına dair bilgiler de bulunmaktadır.

endişesi ile gayretle kendisinden beklenen bütün hizmetleri yerine getirmek için çaba harcamaya başlıyordu.

İlk andan itibaren yeniçeri odalarına kayıtlanan yeniçeri adaylarına ocak ulufe vermeye başladılar. Yeniçerilerin aldıkları bu ulufeler zamana ve hizmet derecesine bağlı olarak değişiklik göstermekteydi. Yeniçeri Ocağı'na ilk alınan bir yeniçeri genellikle günlük 2 akçe ulufe ile göreve başladı. XVII. yüzyılın başlarında bu başlangıç ücreti 3 akçeye çıkacaktı. Yeniçeriler zamanla göstermiş oldukları hizmetin niteliği ile bağlantılı olarak aldıkları terakki adı verilen zamlarla maaşlarını arttırmışlardı. Ancak bir yeniçerinin yevmiyesinin bir üst sınırı vardı. Bu rakam XVI. yüzyıl başlarında 5 akçe idi. Yeniçeri ulufeleri aynı yüzyılın sonlarında 8 akçeye, I. Ahmed'in tahta çıkışında 9, XVII. yüzyılın ortalarında ise 12 akçeye yükselecektir.¹¹ Zaman zaman Osmanlı maliyesinin içine düştüğü bunalımlardan çıkmak için bir araç olarak gördüğü ve uyguladığı akçenin içindeki gümüş miktarının düşülmesi demek olan tağşişten en çok etkilenen grup, sabit ücretli yeniçeri ocağıydı. Bu olduğunda piyasalardaki ürünlerin fiyatları hemen artar bu da yeniçerilerin alım gücünü düşürürdü. Bunu bilmesine rağmen Osmanlı yönetiminin yeniçeri ulufelerine zam yapmayışi ilginçtir. Belki bu yüzden Osmanlı merkezi yönetimi, yeniçerilerin askerlik dışı faaliyetlere yönelmelerine karşı çıkmamıştır. XVIII. yüzyılın son çeyreğinde yeniçeri ulûfelerinin yine 7-8 akçe arasında seyretmesi, gerçekten de ulûfelerde herhangi bir artışın yapılmadığını göstermektedir. Bu yüzyıl aynı zamanda yeniçerilerin loncalarla, iltizam usulüyle mukataa¹² yönetimiyle ya da toprak tasarrufuyla en fazla içli dışlı oldukları yüzyıldır. Ancak yine XVIII yüzyıl sonlarında özellikle ocağın aktif personelini oluşturan, seferlerde daimî surette hizmette bulunan eşkinci yeniçerilerin maaşlarında bazı artışlar yapılmaya çalışılmıştır. Bunda muhtemelen seferlerde görülen askeri başarısızlıklar rol oynamıştı. Ayrıca sefere giden yeniçerilerin ve eşkincilerin maaşları daha düzenli biçimde ödenmeye başlayacaktır. Yeniçeri ocağı kaldırılana kadar yeniçeri

¹¹ Erhan Afyoncu, "Mevacib", *DİA*, C. 29, Ankara 2004, s. 419.

¹² Sözlükte "kesmek" manasındaki Arapça kat' kökünden türeyen mukataa "kesişmek" demektir. "Belirli bir miktar üzerinde karşılıklı anlaşma" olarak tanımlanabilecek bir genel anlamı vardır. Zamana ve sektörlere göre değişen çeşitli kullanım türleri bu lügat manasından kaynaklanır. Tarihi Abbasîlere kadar gitmekle birlikte Selçukluların son zamanlarında ve özellikle İlhanlılar döneminde yaygınlaşmış görünen şekliyle mukataa "vergilerin belirli bir meblağ karşılığında iltizama verilmesi" anlamında kullanılmıştır. Mukataa kelimesi başlangıçtan beri, mülkiyeti devlete veya vakıflara ait araziden ve arsalardan ifraz edilerek özel şahıslara veya kurumlara kiralanın parçalar için yapılan kira sözleşmesini ve ödenen kirayı ifade etmek üzere "mukataa-i zemin" veya "mukataalı" gibi tabirlerde de kullanılmıştır. Mukataa ayrıca "vergi mükellefinden üretimin hacmine göre alınması gereken öşür, haraç vb. vergilerin sabit bir meblağ olarak belirlenmiş olması" anlamına da geliyordu. Bk. Mehmet Genç, "Mukâtaa", *DİA*, C. 31, Ankara 2020, s. 129.

ulufeleri az da olsa arttırılmıştı. XVI. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlıların Avrupa savaş meydanlarındaki gelişmelere uyum sağlayabilmek için kapıkullarının sayısını arttırmak zorunda kalması bunlara ödenen ulûfe miktarlarının artması ayrıca *tüfenkçi*, *levent*, *sekban*, *saruca* gibi isimlerle ateşli silah kullanabilen ücretli askerlerin orduda istihdam edilmeleri hazineye büyük bir yükün binmesiyle sonuçlandı. Tekaüd olmuş yeniçerilerin ulûfelerinin ödenmesinde yeniçeri sayısının az olduğu devirlerde büyük bir sorun yaşanmazken II. Viyana kuşatmasının ardından 16 yıl süren savaş dönemi sonrasında sayıları giderek artan tekaüd kapıkullarının ulûfelerinin ödenmesi sorunu başlıca askeri-mali problemlerden birini oluşturacaktı. Tekaüd olan kapıkullarının sayısı, XVIII. yüzyıl boyunca kapıkulları ocaklarında zaman zaman yapılan ayıklamalara ve eksiltmelere rağmen artmaya devam etti ve yüzyılın sonlarına doğru faal görevlerdeki kapıkullarının sayısının yaklaşık 6 katına ulaştı.¹³ Tekaüd edilmiş kapıkullarına ödenen ulûfelerinin miktarı II. Mahmud devrinde, özellikle Alemdar vakasının ardından ve 1807-1812 Osmanlı-Rus savaşı sırasında büyük bir hızla arttı ve bu defa aktif görevdeki eşkinici ulûfelerinin 8 katına çıktı.¹⁴ Bu artışın asıl sebebi ölen kapıkullarına ait ulûfelerin düşülmeyip tıpkı esame belgelerinde olduğu gibi alınıp satılmasıdır. Ulûfelerin alınıp satılmasına I. Mahmud döneminde izin verilir hale gelmesi bu uygulamanın daha da yaygınlaşmasına yol açacaktır.¹⁵

Kapıkullarının Mali Konulardaki ve Tekaüd Olmaları Sonrasındaki Bazı Görevleri

Ulufe aldıkları fiili hizmet hayatları sona erdiğinde de Osmanlı merkezi yönetimi bu kullarından hizmet almaya devam edegelmiştir. Örneğin bazı yeniçeriler çeşitli vergilerin toplanması ve Başkent'e gönderilmesi gibi mali işlerde de istihdam edilmekteydiler. Yine en baştan beri, yeniçeri ocağı kurulduğu yıllarda cizye vergisinin toplanması işi sipahi oğlanlarına bırakılmıştı. Sipahi oğlanları bu iş için vergi yükümlülerinden ayrıca bir ücret aldıklarından bu görevlerini kaptırmamaya çalışırlardı. Buna karşılık, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren cizye tahsili görevinin iltizam olarak özel bazı müteşebbislere verilmeye başlayıp bunun da yaygın bir uygulama haline gelmesiyle¹⁶ bu kişiler arasında tekaüd olan ya da olmayan bazı yeniçeriler de yer almışlardı. Yine XVII. yüzyılda emaneten veya iltizamla işletilen mukataalarda mirî sarraflık yapan ya da doğrudan doğruya mukataa

¹³ Mehmet Mert Sunar, "Ulûfe", *DİA*, C. 42, İstanbul 2012, s. 126.

¹⁴ Aynı yer.

¹⁵ Aynı yer.

¹⁶ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, cilt 1, 1300-1600, çev. Halil Berktaş, Eren Yay., İstanbul 2000, s. 107.

işletmesinin başında idareci olarak görev alan yeniçerilerin bulunduklarına dair bazı bilgilere de sahibiz.¹⁷

Örneğin Aydın sancağındaki bazı çeltik mukataalarının başında genellikle kul kökenli görevliler bulunmaktaydı. 10 Cemaziyelahir 1038/4 Şubat 1629 tarihli bir kayıтта havâss-ı hümayûndan Aydın sancağında bulunan çeltik-i enhâr-ı Burnukızıl mukataası hakkında önemli bazı bilgiler buluyoruz. Mukataa bu tarihten önce 170000 akçeye Hasan adlı bir kimsenin iltizamında iken, ondan alınarak emektar mülazımlardan ebnâ-yı sipahiyândan 186. bölükten İbrahim ve aynı cemaatten olup 45. bölükten yevmi 25 akçe ulufeye mutasarrıf Abdurrahman Çerkes'in iştirâken uhdelerine verilmişti. İbrahim kendi isteğiyle ayrılınca Abdurrahman tek başına, 1038 yılı Cemaziyel evvelinden (Ocak 1629) bir yıllık iltizam bedeli olarak 170000 akçeyi hazineye ödemeyi taahhüd ederek mukataaya talip olmuştu.¹⁸ Bölgede mukataa tasarruf eden özellikle kapıkulu süvarilerinden pek çok görevli bulunmaktadır ve bu görevliler çok büyük mukataaların idareciliğini yapmaktadırlar. Örneğin H. 8 Receb 1034/M.16 Nisan 1625'de yıllık yüz bir yük dört yüz kırk üç akçe gelire sahip cezire-i Sakız, İzmir, Çeşme, Balat, Urla, Kuşadası, Foçahâ-i atik ve cedid iskeleleri ve kassabiyeleri ile Sakız'daki hurda mukataaları, Aydın, Saruhan, Karesi, Midilli, Bozcaada, Sığla, Tuzla, Ezine, Kapıdağı ve tevabii cizye-i gebrân, ispençe-i kıptiyân, çiftbozan, rüsüm-ı kahve ve kahvehane ve beytü'l-mâl mukataaları 95. bölük mülazım sipahilerinden Hasan İlbasan'a, İzmir iskelesi kassabiye ve kantariyesi 135. bölük mülazım sipahilerinden Ömer Zahid ile 99. bölük sipahilerinden Hasan Külhani'ye verilmişti.¹⁹

Devşirme kökenli eski askerler tekaüd olduktan sonra bu tür işletmelerin başına gelerek veya faal hizmette oldukları sırada karşılık olarak aldıkları ulufeden vazgeçerek, daha kârlı gördükleri bu işletmelere talip oluyorlardı. Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi bu hizmete gelme şekli ortaklık şeklinde (iştirâken) olduğu gibi bireysel de olabilmekteydi. Burnukızıl'daki çeltik üretimi uzun yıllar boyunca mukataa şeklinde işletilmiş benzetilmektedir. 27 Zilkade 1032/22 Eylül 1623 tarihli bir defter kaydında eski Anadolu beylerbeyi, yeni Aydın, Saruhan ve tevabihu muhassıl-ı emvâli görevine getirilen Ahmed Paşa'nın uhdesindeki mukataalardan biri de Aydın livasındaki Burnukızıl çeltik mukataasıydı. Mukataa, Haremeyn kalemine bağlı olup, Ahmed isimli bir nazırın 1623 yılı için yapmış olduğu toplam

¹⁷ Metin Ziya Köse, "Bir Sosyal Sermaye ve Servet Birikimi Tahlili: İstanbul'un ilk Gedikli Sarraflarından El-Hac Beşir Bin Abdullah'ın Terekesi (1698)", *Tarih Dergisi Turkish Journal of History*, C.82, 2024/1, s. 176.

¹⁸ TSMA.d 02578.0026.00.

¹⁹ TSMA.d 2580.

37968 akçelik bir ödeme, deftere kaydedilmişti.²⁰ Yine Diryanda nehri çeltik mukataasındaki üretim 29 Zilhicce 1047/14 Mayıs 1638 tarihli bir belgeye göre halen devam etmekteydi. Bu tarihte, *mukataa-i çeltik-i enhâr-ı Diryanda der kariye-i Palamud der liva-i Aydın* adıyla kaydedilen bu mukataadan gelir olarak ve üç taksitte toplam 73436 akçe, hassa bostancılarından odabaşı Hüseyin Ağa yediyle hazineye teslim edilmişti.²¹

Osmanlı coğrafyasının her yerinde görülen bu mukataa gelirleri başta askeri harcamaları sübvansederken, zamanla, tekaüd olan yeniçerilerin alacağı emeklilik maaşlarının ödenmesi için de mükemmel birer kaynak haline gelmişlerdi. Osmanlı arşiv belgelerinde tekaüd olan yeniçeri maaşlarının bazı mukataa gelirlerinden ödene geldiği ile ilgili pek çok örnek bulunmaktadır. Örneğin H. 5 Rebiülevvel 1081/23 Temmuz 1670 tarihli bir belgede dergâh-ı muâllâ yeniçerilerinden 9. Cemaatten, Ağa kapısından ahz ile yevmi 5 akçe ulufe ile tekaüd olan Ali Abdullah, ulufesini Kandiye kalesi gümrük gelirlerinden almak için bir arz ile Padişah'a başvurmuştu. İsteği kabul edilen Abdullah'a ulufesini Kandiye gümrük mukataası gelirlerinden almak üzere mukataa eminlerine başvurması için bir berat verilmişti. Belgenin arkasında Kandiye mahkemesi tarafından verilmiş, şahitlerin huzurunda Ali Abdullah'ın 1105 senesine mahsup yevmi 5 akçe tekaüd vazifesinin bir yıllık 1800 akçe tutan ulufesini, gümrük mukataası yöneticisi olan eminin elinden tam olarak aldığını, herhangi bir alacağının kalmadığını belirttiği bir hüccet de kayıtlıdır.²²

Belgelerden görüldüğü üzere yeniçerilerin tekaüd olabilmeleri için bazı durumlar söz konusudur. Yaşlılık, (pîr-i fanî)²³, vücutça iş yapamayacak durumda olmak, uzun süren esaret yıllarının vücutta yarattığı olumsuz sonuçlar, savaşlarda alınan yaralar bir yeniçerinin tekaüd olmasında etkindir.

Bu etkenlerden birine sahip bir yeniçeri bulunduğu yerdeki orta zabitleri, yeniçeri ağası ve yeniçeriler kâtibi aracılığıyla Padişaha başvurabilmekteydi. Örneğin H. 2 Şevval 1079/M.5 Mart 1669'da dergâh-ı muâllâ yeniçerileri serdengeçtilerinden 3. ortaya mensup Mustafa, Girid adasında girdiği

²⁰ TSMA.E 965-22, s. 78.

²¹ TSMA.d 3487.

²² AE.SAMD. II, 15-1663. Bk. Ek. 1.

²³ A.DVNS.MHM.d 50/379, 5-10 akçe arasında tekaüd ulufesi alan yaşlı 12 nefer yeniçeri için "...mezburlar berü ihtiyar ve kadimi emekdâr oldukları ecluden ulufeyle mütekaid olmak..." ifadesi kullanılmıştır. İhtiyarlık durumunda yeniçeriler yerlerini oğullarına devredebilmekteydiler. H. 21 Ramazan 1113/M. 19 Şubat 1702 tarihinde Şam'da 7. cemaat yerli yeniçerilerinden El-Hac Ali, pîr-i fanî ve ihtiyar olduğundan yerini hüsn-i rızasıyla sulbi oğlu Mehmed'e feragat ve kendisinin de terakkisi ile tekaüd zümresine ilhak olunması için bir arz göndermişti. Bk. AE.SMST II, 44-4348.

çatışmalarda sol kolu mecruh olduğu için, yeniçeriler kâtibi Mehmed tezkiresi ve Bursa mukataası gelirlerinden almak üzere yevmi 3 akçe ulufe ile tekaüd olmak için başvurmuştu. İsteği uygun görülmüş ve savaşta yapmış olduğu hizmetler karşılığı kendisine tekaüdlük beratı verilmişti.²⁴ H. 20 Rebiülahir 1108/M. 16 Kasım 1696 tarihinde dergâh-ı muallâ yeniçerilerinden Hüseyin Ahmed'e, küffâr muharebesinde iki kolundan vurulup mecruh ve amel-mande olduğundan Üsküp nezareti mukataa gelirlerinden yevmi 8 akçe tekaüd ulufesi bağlanmıştı. Mukataa nazırına yazılan fermanla Hüseyin Ahmed'in bu durumu belirtiliyor, beratı gereğince kendisine yevmi 8 akçelik ulufesinin yıllık olarak tamamen ödenmesi ve yıllık olarak yapılacak bu ödemenin nısfının teklif edilmemesi emrediliyordu.²⁵

Yine H. 04 Zilkade 1139/23 Haziran 1727'de 40. bölük yeniçerilerinden Ahmed'in padişaha sunduğu arzda şu bilgiler kayıtlıydı: Ahmed, Ağrıboz adası muhafazasına memur iken orada alması gereken ulufede ismi çıkmayınca tekrar İstanbul'a gelmek üzere yola çıkmış, bindiği gemi yolda küffarın eline geçip kendisi de esir düşmüştü. Esir ve zincire vurulmuş olarak Malta'ya götürülen yeniçeri *ağır hidmet-i şedid* işlere tayin edilmiş, gücü zamanla geri geldiğinde giriştiği bir mücadele sırasında göğsü kırılıp *alil* kalmıştı. 350 sevilya? baha karşılığında serbest kalan Ahmed İstanbul'a gelmiş, fakat burada da düşerek kolunu kırmıştı. Padişah'tan, haline merhameten isminin tekaüd zümresine ilhak olunmasını istiyordu. Padişah da bu isteği yerinde görmüş, yeniçeri ağasına Ahmed'in istihkâkına uygun bir ulufeyle tekaüd edilmesine dair bir buyruldu göndermişti.²⁶

Bazen tekaüd olan ve tekaüd ulufesi alan yeniçerinin halen hayatta olup olmadığı konusunda ihtilaflar yaşanabilmektedir. Evasıt Cemaziyelahir 1111/Aralık başları 1699'da medine-i Amasya sakinlerinden ve dergâh-ı âlî yeniçerilerinden Hüseyin Osman, 8 akçelik tekaüd ulufesini Tokat gümrüğü gelirlerinden alırken, ulufesinin mecruh ve mahlûl olduğu gerekçesiyle mukataa eminleri tarafından yapılmadığını Amasya kadısı eliyle şikâyet etmekteydi. Kadının arzında belirttiğine göre sakin olduğu mahallenin iyi Müslümanları tarafından da yeniçerinin hayatta olduğuna dair tanıklıklar mevcuttu. Ancak aynı belgede çok kısa bir süre sonra yeniçerinin vefat ettiği, aldığı 8 akçelik tekaüd ulufesinin 2 akçesi Monla Hüseyin adlı bir kişiye tekaüd ulufesi olarak yine Tokat gümrüğü gelirlerinden olmak üzere

²⁴ İE.ML 5-357. Belgenin arka sayfasında Mustafa'nın müstahak olduğu yevmi 3 akçe vazifesini 1083 senesine mahsup olmak üzere Bursa beytü'l-mâl mukataası emini Abdi Ağa yedinden tamamen aldığını beyan eden hüccet de bulunmaktadır.

²⁵ AE.SMST. II, 74-7878.

²⁶ YB.04/4-58.

bağlanmış, 6 akçesi ise hazineye intikal etmişti.²⁷ Tekaüd ulufesi alan bir yeniçeri vefat ettiğinde aldığı ulufe mahlûl olarak kaydedilmekte ve meblağın tamamı veya bir kısmı genellikle bir başkasına yine tekaüd ulufesi olarak verilmeye devam etmekteydi. Örneğin H. 14 Şevval 1108/M. 6 Mayıs 1697'de Rusçuk kazasından Ali verdiği arzda daha önce Rusçuk voyvodalığı malından yevmi 7 akçe tekaüd ulufesi alan Ali Mustafa yeniçerinin vefat ettiğini, ulufesinin mahlûl olduğunu ve bu meblağın kendisine tevcih olunmasını istemişti.²⁸

Tekaüdlük beratı alan yeniçeriler padişah cüluslarında bu beratı yenilemek zorundaydılar. H. 11 Muharrem 1108/M. 10 Ağustos 1696'da Niğde'ye tabi Ovacık mukataası gelirlerinden yevmi 13 akçe tekaüd ulufesi alan Ali Abdullah yeniçeri, cülûs-ı hümâyûn vaki olduğundan elinde olan beratın yenilenmesi için başvurmuştu. İsteği yerinde görülmüş ve yeni beratın hazine tarafından kendisine teslim edilmesi için bir emir yazılmıştı.²⁹ H.10 Rebiülahir 1115/M. 21 Eylül 1703 tarihinde gerçekleşen bir başka cülûs-ı hümâyûn sonrasında, Gümölcine şaphanesi mukataasından günlük 10 akçe tekaüd ulufesi alan Abdülkerim Mustafa Karahisarî sipahi kendisinde olan eski beratı, yenilenmesi için başkent İstanbul'a getirmişti.³⁰

Öte yandan tüm bu çabalar sonucu tekaüdlük zümresine dâhil olan başta yeniçeriler olmak üzere çeşitli askeri unsurların, tekrar faal askerlik hizmetine alınamayacaklarının bir garantisi yoktur. H.10 Şevval 1107/M. 13 Mayıs 1696 tarihli Çorum, İskilip, Osmancık ve Hacı Hamza kadılarına, kethüda yeri, yeniçeri serdarı, ayan-ı vilayet ve iş erlerine gönderilen bir hükümde ilkbaharda açılacak olan sefer-i hümâyûn için fazla sayıda askere ihtiyaç duyulduğu belirtiliyor ve yukarıda adı verilen kazalarda birkaç seneden beri *köşe-i inzivâ ve ihtiyâr eden atık ve çalık top arabacıları, garip yiğitler ve kuloğullarının* tahrir ve bedergâh olunmaları isteniyordu. Bunların savaşa kadir, yarar, güçlü olanları silahlı ve teçhizatlı olarak tekrar kaydedilecek ve bu işle görevlendirilen İbrahim Çorbacı bayrağı altında evlerinde ve yerlerinde meks ettirilmeden derhal İstanbul'a yollanacaklardı. Özellikle top arabacılarının içlerinde mütekaid olanları varsa bunların tekaüdlüklerine bir zarar gelmeyecekti. Bunların mütekaid olanları teftiş edilecek ve İstanbul'da, ocaklarında mevcut olmaları sağlanacaktı. Ayrıca yerel görevlilerden re'âyâ

²⁷ İ.E.DH. 12-1195.

²⁸ AE.SMST II, 15-1492.

²⁹ AE.SMST II, 2-105.

³⁰ AE.SAMD III, 96-9542. Öyle görülüyor ki bazı mukataa gelirleri özellikle tekaüd kapıkullarının tekaüd akçelerinin ödenmesi için belirlenmiş gibidir. Söz konusu tarihte Abdülkerim Mustafa sipahi dışında 12 tekaüd yeniçeri daha ulufelerini aynı mukataa gelirlerinden almaktaydılar.

oğlu re'âyâyı bu işte görevlendirmemeleri, yukarıda istenen özelliklere sahip olup silahaltına alınanlara da *bu akrabamdır, bu hizmetkârımdır* diye bir bahane ile engel olmamaları isteniyordu.³¹

Ayrıca tekaüd ulufesini almak için zaman zaman birbirleriyle rekabet eden yeniçeri zümresi mensuplarına dair örnekler de bulunmaktadır. 73. cemaatin odabaşısı olup, kırk seneden fazla seferlerde emeği olan, iki sefer küffara esir düşmüş ve ocağı tarafından 29 akçe ulufe ile tekaüdlük ihsan olunmuş Hasan Kasım'ın Padişah'a sunduğu arzda; tekaüd ulufesini hazineye bırakarak yeniçeri ağasının da arzıyla Kili kalesi dizdarlığına gelmişti. Hizmetinde herhangi bir kusuru olmadığını, azlini gerektirecek herhangi bir durum olmadığını ancak Süleyman adlı bir yeniçerinin bir yolla, bazı kimselerin şefaati ve Kırım hanı Devlet Giray Hanın arzıyla 8 akçelik bir nefer esamesi karşılığında dizdarlık görevine getirildiğini, bunun kendisine büyük bir zarar getirdiğini, durumunun eski ocağından sorulup kale dizdarlığı görevinin tekrar kendisine tevcih edilmesini istemekteydi. Yine belgeden anlaşıldığına göre görevinden azledilme sebebi bazı kimselerin kendisi hakkında *tekâsül eder* diyerek çıkarmış oldukları söylentilerdi. Hasan Kasım odabaşısının verdiği arz uygun bulunarak kendisi Kili kalesi dizdarlığı görevine ikinci defa atanmıştı.³²

Askeri zümreye mensup olup da tekaüd olanların kayıtları düzenli olarak tutulmalıydı. Başkent bürokrasisi bu işe son derece önem vermekle beraber bazen, başkentten uzak bölgelerde tekaüd olan kişilerle ilgili kayıtların bulunmasında sorunlar yaşanmaktaydı. H. 22 Rebiülevvel 973/M. 4 Ekim 1563'te Mısır beylerbeyi ve defterdarına yazılan bir hükümde sadât, sülehâ ve cevâliden bazı kimselerin İstanbul'a vazife için geldikleri, ancak ellerindeki belgelere ait bilgilere İstanbul'da tutulan defterlerde rastlanılmadığı, özellikle cevâliden olup da tekaüd olanlarla ilgili bilgilerin Mısır'da saklanan defterlerden bulunup birer suretlerinin İstanbul'a gönderilmesi isteniyordu.³³

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde padişahın has kulları olan yeniçeriler uzun bir hizmet süresi boyunca başta askerlik olmak üzere çeşitli konularda Osmanlı tarihinde hep görünür birer tarihi figür olagelmişlerdir. Devşirildiklerinden itibaren uzun bir eğitim süreci geçiren ve devlet tarafından karşılanan masraflarıyla bu küçük, elit askeri grubun üyeleri, yaşamlarını *din ü devlet* ve padişaha hasredeceklerdir. Osmanlı yönetimi tarafından tamamen güvenilir, sadık bireyler olarak görülen yeniçeriler faal askerlik hizmetleri sonrasında da

³¹ A.DVNS.MHM.d 108/159. Aynı hükmün suretleri Zile, Ezinepazar, Kastamonu, Tatay?, Azdavay, Boyemir, Temürhisarı, Bayındır ve Bolu kadılarına da gönderilmişti.

³² AE.SMST II 36/3529.

³³ A.DVNS.MHM.d 5/385.

özellikle mali konularda hizmet görmeye, mukataalarda yöneticilik gibi görevler almaya devam etmişlerdir. Ya uzun bir hayatın sonunda pir-i fani olduklarında kendilerine aldıkları ulufeye yakın bir ulufe belirlenerek tekaüd oluyorlar ya da görev aldıkları savaşlarda aldıkları yaralar sonucu askerlik hizmeti yapamayacak duruma düştüklerinde yine geçinebilecekleri kadar bir ulufe bir mukataa gelirinden bağlanıyor ve tekaüd ediliyorlardı.

Bu olanak Osmanlı toplumunda başka hiçbir zümreye tanınmayan bir olanaktır. XIX. yüzyıla kadar *askerî* zümre müstesna olmak üzere Osmanlı toplumunda emeklilik diye bir kavram mevcut olmayacaktır. Osmanlı askerî zümresi yani vergiden muaf sivil asker memurlar dışında toplumun büyük bir kesimini oluşturan ve ister bir köyde çiftçi olarak isterse şehir ve kasabalardaki loncalar içinde bir usta olarak yer alan re'âyâ, eli iş tuttuğu, sağlık durumu elverdiği müddetçe üretici olarak üretimde yer alırdı. Artık iş yapamaz hale gelince de ailesinin diğer üyeleri tarafından bakımı sağlanırdı. Yeniçerilerin uzun bir süre evlenip aile kurmaları yasak olduğu için devletin kendilerinin tüm hayatlarındaki düzenleyicilik rolü, yaşlılıklarında da devam etmiş gibidir. Öte yandan merkezi devlet sayısız kez seferlerde görev almış, askeri konularda önemli hizmetlerde bulunmuş bu tecrübeli askerlerinden, fiili askerlik görevleri sona erdikten sonra da yararlanmaya devam etmiş, onların çeşitli alanlarda, devlet işleri ile alakalı çeşitli hizmetlerde görev almalarını özendirmiştir. Tekaüd olan kapıkulları mali konularda, mukataa yöneticiliği, mirî sarraflık gibi görevleri yerine getirmişlerdir. Bu işlerden elde ettikleri kazançların kapıkullarının ekonomik durumlarını ne ölçüde değiştirdiği konusu araştırmaya açık bir konudur. XVII. yüzyıl sonlarında Osmanlı merkezi idaresi için uzun savaşlar ve askeri yapıyla bağlantılı olarak ekonomik yapıda gerçekleştirilmeye çalışılan dönüşüm zorlu sınavlardır. Özellikle eyaletlerdeki timar sistemi gibi devletin bu en temel idari uygulamasındaki değişiklikler, her alanda birtakım dönüşümlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu değişikliklerde Osmanlı merkezi yönetimi, güvendiği eski muharip askerleri olan yeniçerilerden tekaüd olduktan sonra da yararlanmaya devam etmiş, hazineyi doldurmak ve ekonomisini daha işler hale getirme amaçlarını taşrada nispeten bu görevlileri eliyle gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

AE. SAMD II (Ali Emiri II. Ahmed), 15-1663.

AE. SAMD III (Ali Emiri III. Ahmed), 96-9542.

- AE. SMST II (Ali Emiri, II. Mustafa), 2-105, 15-1492, 36-3529, 44-4348, 74-7878.
- A.DVNS.MHM.d. (Mühimme Defterleri), 5, 50, 108.
- İE. ML (İbnülemin Maliye), 5-357.
- İE.DH (İbnülemin Dahiliye), 12-1195.
- TSMA. d. 2578, TSMA. d. 2580, TSMA. d. 3487, TSMA. E. 965-22, s. 78.
- YB. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yabancı Arşivler Fonu, Rusya Federasyonu Arşivi) 04/4-58.

Yayımlanmış Eserler

- Afyoncu, E. (2004). “Mevâcib”, *DİA*, C. 29, Ankara, s. 418-420.
- Genç, M. (2020). “Mukâtaa”, *DİA*, C. 31, Ankara, s. 129-132.
- Gelişim-Hachette Türk ve Dünya Tarihi Ansiklopedisi* (1985). çev. Cemal Bali, Erdim Öztokat, Osman Senemoğlu, Gelişim Yayınları, C. 6, İstanbul.
- Goodwin, G. (2003). *Yeniçeriler*, çev. Derin Türkömer, Doğan Kitap, İstanbul.
- İnalçık, H. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi cilt 1, 1300-1600*, çev. Halil Berktaş, Eren Yay., İstanbul.
- İpşirli, M. (2011). “Tekâüd”, *DİA*, C. 40, İstanbul, s. 340-341.
- İreçek, K. Y. (1990). *Belgrad İstanbul Askerî Yolu*, çev. Ali Kemal Balkanlı, Ankara.
- Karamuk, G. (2019). “Devşirmelerin Hukuki Durumları Üzerine”, *Söğüt’ten İstanbul’a. Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, İmge Kitabevi, Ankara, s. 555-572.
- Köse, M. Z. (2024). “Bir Sosyal Sermaye ve Servet Birikimi Tahlili: İstanbul’un ilk Gedikli Sarraflarından El-Hac Beşir Bin Abdullah’ın Terekesi (1698)”, *Tarih Dergisi Turkish Journal of History*, C. 82, 1, s. 169-197.
- Özcan, A. (1994). “Devşirme”, *DİA*, C. 9, İstanbul, s. 254-257.
- Şemseddin Sami (1987). *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Tayşi, M. S. (1979). “Kıyâfet İlmi ve Seyyid Lokman Çelebi’nin Kıyâfet Nâmesi”, *İslam Medeniyeti Dergisi*, C. 4, S. 38, s. 91-112.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1998). *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları I*, TTK, Ankara.
- Yücel, Y. (1988). *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar Kitab-ı Müstetâb*, TTK, Ankara.

EK 1:

